

Spol. rod i društvena nejednakost

Volenik, Hana

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University North / Sveučilište Sjever**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:122:127872>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-26**

Repository / Repozitorij:

[University North Digital Repository](#)

**Sveučilište
Sjever**

Završni rad br. 116_NOV_2018

Spol, rod i društvena nejednakost

Hana Volenik, 0336011517

Koprivnica, rujan 2018. godine

**Sveučilište
Sjever**

Odjel za Novinarstvo

Završni rad 116_NOV_2018

Spol, rod i društvena nejednakost

Studentica

Hana Volenik, 0336011517

Mentorica

Iva Rosanda Žigo, doc.dr.sc.

Koprivnica, rujan 2018. godine

Predgovor

Izgradnja identiteta, kao i suočavanje s vlastitom spolnošću u društvu koje je uređeno u kontekstu tradicionalnih patrijarhalnih obrazaca, predstavlja pred pojedinca težak zadatak. Stoga, rodna teorija svoje polazište pronalazi u tezi da spol nema nikakav utjecaj na rod, koji je isključivo društvena konstrukcija. Kreiranje spolnih/rodnih obrazaca traje već stoljećima, a rodne uloge sa sobom donose mnoštvo posljedica. Jedna od najvećih posljedica jest društvena nejednakost, koja je proizašla iz sputavanja žena u različitim sferama života. Stvorene su granice koje strogo definiraju pravila za muškarce i žene, a njima se nejednakost pokušava održavati i u današnjim društvima. No, rodni teoretičari smatraju kako razlike između žena i muškaraca nisu ništa drugo do kolektivne i tiranske fikcije nametnute od strane društvene zajednice.

Ovim putem zahvaljujem se svojoj mentorici doc.dr.sc. Ivi Rosandi Žigo na ukazanom povjerenju. Također, zahvaljujem se mentorici na pomoći koju mi je pružila prilikom izrade i obrade završnog rada. Zahvale upućujem i ostalim profesorima na Sveučilištu Sjever. Od srca se zahvaljujem svojoj obitelji i prijateljima koji su mi pružali najveću potporu tijekom studija.

Sažetak

U posljednjih nekoliko godine sve veća pažnja pridaje se proučavanju razlika između spolnog i rodnog identiteta. Kada govorimo o spolu čovjeka, zapravo se osvrćemo na njegove biološke karakteristike. S druge strane, rod označava one razlikovne osobine koje su uvjetovane društvenom okolinom i odgojem. Drugim riječima, ljudi se rađaju kao muško ili žensko prema svom spolu, ali uče kako biti muškarac ili žena. Samim time što nas društvo uči kako se ponašati u skladu s našim biološkim spolom, možemo zaključiti kako postoje obrasci po kojima se određeno ponašanje može okarakterizirati kao „tipično muško“ ili kao „tipično žensko“. Takvo naučeno ponašanje koje tijekom djetinjstva upijamo, postupno povezujemo sa spolom te stvaramo vlastiti rodni identitet. Ako tijekom života osoba ipak ne uspije „povezati“ svoj spol s pripisanim rodnom, radi se o poremećaju rodnog identiteta. Takve osobe, koje teže anatomske suprotnoj rodnoj ulozi, nazivamo transseksualcima/transseksualkama. Jedan od najvećih društvenih problema, direktno je povezan sa spomenutom problematikom roda i spola, a riječ je o društvenoj nejednakosti. Iako su žene u teoriji izjednačile svoja prava s muškarcima, u nekim dijelovima svijeta još uvijek su tretirane kao manje vrijedne. Čak i kada obavljaju iste poslove kao muškarci, žene su slabije plaćene, što ih čini financijski nemoćnijima. Za ovakav status žena kriv je patrijarhalan obrazac ponašanja, koji se nalazi u samim temeljima modernog društva. Tek kada društvena zajednica prestane kategorizirati ljude prema fizičkim karakteristikama, ravnopravnost će postati dio svakodnevice.

Ključne riječi: *spol, rod, identitet, društvena nejednakost, rodne uloge*

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Spolni identitet	3
2.1. Rađaju li se djeca kao dječaci i djevojčice ili takvima postaju?	4
3. Rodni identitet	7
3.1. Ženski i muški identitet	9
3.1.1. Objektiviziranje ženskog identiteta	10
3.2. Rodna teorija kroz problematiku spolne orijentacije	12
3.3. Poremećaj rodnog identiteta	13
4. Društvena nejednakost spolova/rodova	15
4.1. Jednaka financijska neovisnost	15
4.2. Jednaka plaća za isti rad i ravnopravnost u odlučivanju	16
4.3. Rodne uloge i zakonodavstvo	18
4.3.1. Rodno uvjetovano nasilje	18
5. Utjecaj spola/roda na obrazovanje i karijeru	19
5.1. Put prema obrazovanosti	19
5.2. Obitelj ili obrazovanje?	21
6.1. Znanost i filozofija	23
6.2. Književnost i likovna umjetnost	25
6.2.1. Likovna umjetnost	27
6.3. Film i kazalište	28
6.3.1. Kazalište	29
7. Rodno/spolno obilježavanje prostora i vremena	31
7.1. Prostor kroz rod/spol	31
7.1.1. „Ženski prostor“	32
7.2. Vrijeme kroz rod/spol	33
8. Zaključak	35

9. Popis literature	37
Popis slika	39

1. Uvod

Razumijevanje roda i spola, kao dva termina različitih značenja, do određene je mjere prihvaćeno u medicinskim, psihološkim i sociološkim znanostima. Međutim, u popularnoj kulturi, rod i spol još uvijek se smatraju sinonimima. Većina ljudi uopće nije upoznata s terminom rod (engl. *gender*), stoga dolazi do konfuzije kada se nečiji rod ne poklapa s dodijeljenim spolom. Pri rođenju medicina nam određuje spol, sukladno biološkim značajkama našeg tijela (odnosno genitalijama), a zatim odrastamo u okolini koja nam prema spolu pripisuje određenu rodnu ulogu. Kao što u društvenim zajednicama postoje zakoni koji uređuju pravičnost, tako postoje društvena pravila i šablone koje određuju ponašanje spolova/rodova. Upravo takvo, naučeno ponašanje, čini rodni identitet svake osobe i uvjetuje rodne uloge. Rodne uloge oblikovane su dugi niz godina, stoga ne čudi da su poprimile patrijarhalan te hijerarhijski oblik. Društvena uloga pripisana ženama uključivala je domaćinske usluge, poput seksa i brige o djeci, dok je ostatak postignuća i interesa strogo ostavljen muškarcima. Za žene se smatralo da moraju biti podređene muškarcima jer su oni imali moć, a ako su se odupirale postajale bi nepoželjne. U patrijarhalnim društvima djeca se još uvijek odgajaju tako da usvoje shvaćanje roda, koje mora biti u skladu s njihovim biološki određenim spolom. No, je li spol uistinu jedina značajka koja utječe na oblikovanje čovjekova identiteta? Rodna teorija pronašla je svoje polazište u tezi da spol nema nikakav utjecaj na rod, koji je društvena konstrukcija, što ga čini varijabilnim, nestalnim i fluidnim. Ako znamo da spol ne utječe na oblikovanje roda, onda možemo raspravljati o utjecaju društva na njegovo oblikovanje. Znanost to opovrgava tvrdeći kako nije dokazano da patrijarhalno društvo uistinu vrši utjecaj na oblikovanje identiteta te da čovjek pri samom začeću postaje biološki određen kao muško ili žensko. Ono za što društvo snosi krivicu jest oblikovanje uloga koje su izgrađene na rodnoj nejednakosti, diskriminaciji te potlačivanju. Uključena je u to i hijerarhijska ljestvica društvenog statusa. Granice unutar rodnih uloga morale su biti postavljene tako da stvore nejednakost u brojnim sferama. Upravo je ta nejednakost utjecala na lošije obrazovanje žena, kojima školovanje nije bilo dopušteno sve do druge polovice 19. stoljeća. Njihov zadatak do tada bio je brinuti o kućanstvu i djeci, dok su im intelektualne vrijednosti bile u sjeni fizičkog izgleda. Nakon što im je školovanje omogućeno, nastavljale su dobivati drugačiji tretman od muškaraca. Društvena zajednica vođena muškarcima pokušala ih je diskreditirati, slabije podučavati te svrstavati u djevojačke škole. Slična je situacija i kada je riječ o zaposlenju. Ravnopravnost između žena i muškaraca predstavlja jedno od temeljnih načela svih modernih društava. Žene su se dugo

borile za jednaka prava kao i muškarci, što je uključivalo i jednaku plaću za jednak rad. Određena poboljšanja u toj domeni su postignuta, no u pojedinim profesijama i dalje postoje platne razlike između žena i muškaraca. Osim što su žene slabije plaćene od svojih muških kolega, njihovi talenti se upola manje iskorištavaju. U većini država žene su manje zastupljene na funkcijama gdje se donose važne odluke, usprkos činjenici što one čine gotovo pola radne snage i više od polovice fakultetski obrazovanih osoba. Kako bi se osigurala ravnopravnost između spolova bitno je da kao društvo stvorimo okolinu u kojoj ne postoji kruta podjela na rodne uloge. Samo tako ćemo moći osigurati dobre društvene temelje za naše potomke, koji bi za razliku od nas trebali sami naučiti oblikovati svoje identitete bez da su im nametnuti patrijarhalni obrasci. Barijere koje su stavljene između „muških“ i „ženskih“ uloga bit će probijene tek kada diskriminacija postane prošlost, a jednakost postane misao vodilja cijelog čovječanstva.

2. Spolni identitet

U posljednjih nekoliko godina suvremene društvene znanosti sve više pridaju značajnu pažnju proučavanju razlike između spolnog i rodnog identiteta. Termin spol koristimo kada opisujemo biološko i nasljedno uvjetovane razlike između žena i muškaraca, dok se spolni identitet osobi pripisuje pri rođenju i to kao „muški“ ili „ženski“, ovisno o izgledu genitalija. Pri utvrđivanju genitalija koristi se skala određena konsenzusom, a njome se odlučuje jesu li genitalije muške, ženske ili interpolne. Dakle, prirodno razgraničavanje između dva spola uopće ne postoji pa se sukladno tomu spolna raznolikost prisilno pokušava podijeliti u dvije jasno određene kategorije. Društvo u kojem živimo prihvaća samo dvije opcije (muški i ženski spolni identitet) bazirane na jednoj od nekoliko spolnih karakteristika, stoga prirodna spolna raznolikost ostaje nevidljiva. Uzimajući u obzir spolne karakteristike bitno je napomenuti kako se one odnose na karakteristike genitalija, spolne hormone te unutarnje reproduktivne organe. Kod spolnih hormona često se govori o „ženskim“ (estradiol, progesteron) i „muškim“ (testosteron) hormonima, no svaka osoba ima i jedne i druge hormone, dok se razine spolnih hormona mogu znatno razlikovati čak i kod osoba kojima je pripisan isti spol. Do variranja spolnih hormona također može doći kod svake osobe tijekom njezina života, ali i kao posljedica određenih zdravstvenih poteškoća. Rezultat velikog utjecaja hormona na razvoj i kreiranje genitalija te reproduktivnih organa jest da ne postoje samo dva fiksna spola, a ono što društvo smatra kao spolne poremećaje predstavlja prirodnu ljudsku raznolikost. Spolnim identitetom smatra se vlastita spolna identifikacija svake osobe te ona ne mora biti u skladu sa spolom koji je osobi pripisan tijekom njezina rođenja. Stoga, bez obzira na to koje genitalije neko tijelo ima, ono nije niti „muško“ niti „žensko“ na osnovu tih dijelova, već na osnovu osobe kojoj pripada. Tijela u kojima smo rođeni, u kojima živimo, su naša tijela te ne pripadaju drugima, prema tome možemo reći kako je osoba ta koja ima spol. Kako god definirali muževnost ili ženstvenost, ne možemo ih odvojiti od osobe, primjerice ako je netko ženska osoba, njezino tijelo je žensko bez obzira na spol ili rodnu ulogu koja joj je pripisana.¹

Razlike između muškaraca i žena nisu kulturalni fenomen, već su dio našeg genetskog naslijeđa, a pretpostavlja se kako su među prvim ljudima muške i ženske uloge bile značajno različite. Žene su nekada bile sakupljači te su njegovale dojenčad dok su muškarci bili lovci te su se borili s ostalim muškarcima, a rezultat toga bio je da su oba spola razvila različite osobine i vještine (primjerice, žene su razvile veću suosjećajnost, dok su muškarci razvili agresivnost).

¹ <http://www.transbalkan.org/trans101/#easy-footnote-1> (pristupljeno 10. srpnja 2018)

Razmatrajući živote prvih ljudi, nužno se polazi od vrlo ograničenih direktnih dokaza. Na neka pitanja odgovore dobivamo upravo iz istraživanja fosilnih ostataka te očuvanih predmeta, no postoje i druga pitanja na koja se odgovor ne može pružiti jer se tiču obrazaca ponašanja koji ne ostavljaju materijalne tragove. Nadalje, relevantni dokazi mogu proizlaziti i iz genetičkih istraživanja, proučavanja mozga i ljudskih razvojnih procesa te antropoloških istraživanja naroda koji još uvijek žive u sakupljačko-lovačkim zajednicama, što omogućava povlačenje paralela sa skupinama ljudskih predaka i njihova načina života (usp. Cameron 2009: 212-5).

2.1. Rađaju li se djeca kao dječaci i djevojčice ili takvima postaju?

Svaki čovjek stvara svoj vlastiti identitet na temelju cijelog niza karakteristika uključujući, pritom, rod i spol. Spol djeteta određuje se biološkim i fizičkim razlikama, dok se „rod“ odnosi na nefiziološke komponente poput određenih uzoraka ponašanja i uloga koje su kulturološki određene kao tipično „muške“ ili „ženske“. Brojna istraživanja govore o tome kako se spolni identitet formira još za vrijeme djetinjstva i adolescencije te kako proizlazi iz kognitivnih i socijalnih vještina koje većina ljudi stekne već u ranim mjesecima života. Djeca u dobi od dva mjeseca već mogu razlikovati muške i ženske glasove, dok u petom mjesecu počinju razlikovati muškarce i žene na fotografijama. Od devetog mjeseca dulje će gledati u fotografiju na kojoj se nalazi ženska osoba ako čuju ženski glas, a s godinu dana isto će to napraviti i s muškim glasom te fotografijom muškarca. Djeca su, stoga, u stanju kategorizirati ljude te pridavati tipične karakteristike ljudima prema njihovom spolu već u najranijem djetinjstvu. Kada nauče govoriti, djeca u okviru vlastitog rječnika uče izraziti određene specifične rodne odrednice kao primjerice – gospođa, gospodin; kako bi mogli razlikovati muškarca od žene. Istovremeno djeca otkrivaju i obrasce ponašanja, tipične uloge za muški i ženski rod te crte ličnosti. Tijekom odrastanja polako te postupno postaju svjesni kako pripadaju muškom ili ženskom rodu. Stereotipno rodno ponašanje najvidljivije je u dječjem izboru igara već od druge godine njihova života. No, do iskazivanja preferencija dolazi i kod djece mlađe dobi, kada koriste metodu vizualnih preferencija. Od svoje prve godine života, dječaci će duže od djevojčica gledati u fotografije automobila, dok će djevojčice svoju pažnju više usmjeriti k promatranju fotografije lutaka. S tendencijom da razviju normativno ponašanje, djeca će tijekom svog odrastanja poticati drugu djecu u odabiru igračaka sukladno tome jesu li one tipične za njihov muški ili ženski rod, ili da ih odbacuju iz istog razloga. Ovakve preferencije

često su izraženije kod dječaka, što se povezuje s činjenicom da je kod njih jači pritisak vršnjaka kako bi se uskladili s društvenim normama. Također, formiranje spolnog identiteta vidljivo je u izboru partnera za igru. Do druge godine života, djevojčice su sklonije provođenju vremena s drugim djevojčicama, dok se kod dječaka ovakve preferencije javljaju nekoliko mjeseci kasnije. Razdvajanje spolova sve više ojačava u kasnijem razvoju djeteta te se nastavlja sve do adolescencije (usp. Declercq, Moreau 2012: 18- 9).

Slika 2.1.1 Formiranje identiteta tijekom ranog djetinjstva

Kao i kod psiholoških razlika koje se pojavljuju između muškaraca i žena, stvaranje spolnog identiteta najčešće se pripisuje biološkim, odnosno genetičkim ili hormonalnim razlozima, pogotovo ako uzmemo u obzir da su tipične odlike prirodene muškom/ženskom rodu. Unatoč novijim otkrićima, nemoguće je utvrditi koje su razlike rodovima prirodene, a koje su stečene, no očito je kako su biološke i društvene odrednice jako povezane. Istraživač Gaid Le Manner-Idrissi, 1997. godine objavio je karakteristike kojima dječje fizičko, ali prije svega socijalno, okruženje može oblikovati razvoj spolnog identiteta u muškom ili ženskom pravcu. Većina roditelja oblikuje drugačije okruženje za djevojčice i dječake od unutarnjeg uređenja dječjih soba pa sve do izbora odjeće ili igračaka. Ono što također može utjecati na kreiranje određenog identiteta jest različito ponašanje odraslih prema dječacima i djevojčicama. Nadalje, djeca su neprestano izložena spolnom raslojavanju jer su uloge muškarca i žena u

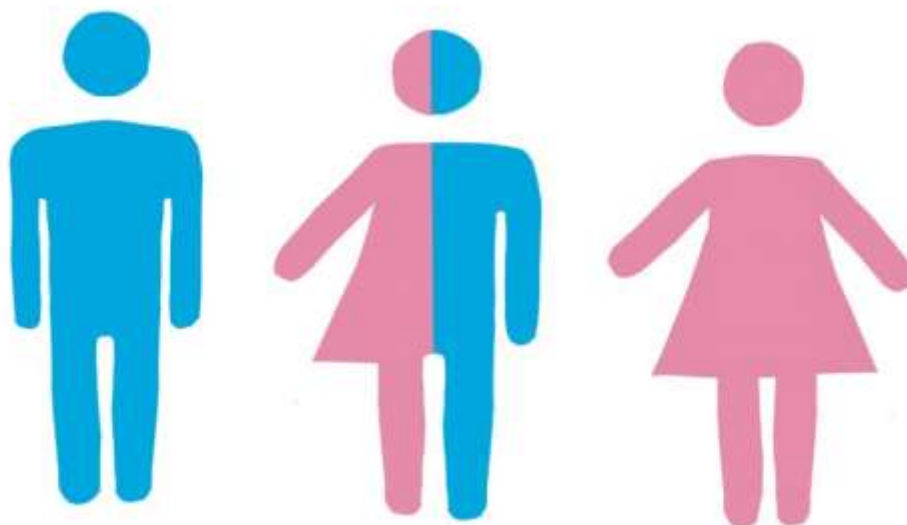
društvu raspodijeljene na tipičan način, primjerice na žene se uvijek gleda kao na one koje brinu o djeci, rade u vrtićima i školama te prodaju odjeću. Djeca u svojoj najranijoj dobi usvajaju ove razlike te ih koriste za izgradnju stereotipa o rodovima, a zauzvrat to utječe na izgradnju spolnog identiteta. Također, roditelji mogu nesvjesno prenositi spolne stereotipe ukazujući djeci na neke posebne osobine ljudi, npr. „Ovo je sigurno djevojčica, pogledaj kako ima lijep ruž za usne.“. Sukladno tomu, djeca stvaraju svoj doživljaj što dječaci ili djevojčice jesu, a time ujedno stvaraju svoj vlastiti identitet. S druge strane, neka djeca ne slijede put kojim uglavnom kroče njihovi vršnjaci te ne usvajaju rodne stereotipe na jednak način (usp. isto: 19).

3. Rodni identitet

Pojam „rod“ u smislu društvenog spola, koji se razlikuje od biološkog spola, počinje se pojavljivati u raspravama o interseksualcima i transseksualcima tek u drugoj polovici 20. stoljeća. Određeni autori uporabu riječi spol i rod u hrvatskome jeziku tumače na način prema kojem je spol termin koji koristimo za sve razlikovne osobine koje su biološki i nasljedno uvjetovane, dok rod označava one razlikovne osobine koje su uvjetovane društvenom okolinom i odgojem. Drugim riječima, ljudi se rađaju kao muško ili žensko prema svom spolu, ali uče kako biti muškarci i žene. Upravo takvo naučeno ponašanje čini rodni identitet i uvjetuje rodne uloge. Rodna istraživanja nužno se isprepliću s pojmovima društvene klase, etničke pripadnosti, dobi te seksualne orijentacije. Takva obilježja upotpunjena su čimbenikom rodnih uloga koje određuju suglasnost te razrađuju određeni kod ponašanja, stavove i geste za svaki rod. Rodne uloge, gotovo oduvijek, pripisuju ženama domaćinske usluge koje uključuju seks i brigu o djeci, a ostatak postignuća i interesa muškarcima. Stoga, društvenom ulogom koja je pripisana ženi teži se njezinu ograničenju na razini biološkog iskustva, odnosno na biološki spol. Žene su se većinom morale boriti za opstanak putem podređivanja muškarcima, kao onima koji imaju moć, pa su to činile bespogovorno ili zamjenjujući svoju spolnost za podršku. Ako su se odupirale ili nisu postupale onako kako im je rečeno, postajale su feministkinje koje su bile nepoželjne u patrijarhalnim društvima (usp. Matić, Koprek 2014: 383-6).

Pojmovno razlikovanje roda i spola u SAD, uveo je John Money u medicinsko-psihijatrijsku raspravu o interseksualnosti. Razradu tog razlikovanja napravio je Robert Stoller u studiji *Sex and gender: On the Development on Masculinity and Femininity* iz 1968. godine. Svoja prva istraživanja, John Money, proveo je na hermafroditima, razvijajući svoju vlastitu teoriju o ljudskoj spolnosti. Osobe na kojima su prva istraživanja provedena, bile su rođene s muškim ili ženskim biološkim spolom, a iz tih studija Money je došao do zaključka kako se osobe, bez obzira na spol, identificiraju s dodijeljenim rodом te da poslije zadrže taj dodijeljeni rod kao dječak ili djevojčica (prema tome kako ih se modificira). Prema njegovoj teoriji rod je autonoman psihološki fenomen koji je neovisan o spolu, genima ili hormonima, štoviše, neizbrisiv je i trajan. Prema Moneyu, logično je pretpostaviti kako su svi ljudi (baš kao i hermafroditi), rodno neutralni pri rođenju. Drugim riječima, Money je zastupao tezu kako spol (kao biološka odrednica) ne igra značajnu ulogu u određivanju roda koji se dodjeljuje pri rođenju, a potom se učvršćuje kroz socijalizaciju i životno iskustvo (usp. isto: 386).

Rodna teorija pronašla je svoje polazište u tezi da spol, kao biološka odrednica, nema nikakav utjecaj na rod, koji je isključivo društvena konstrukcija, što ga čini varijabilnim, nestalnim i fluidnim, kao što je i samo društvo. Dakle, rod je potpuno neovisan o spolu, no u patrijarhalnim društvima djeca se još uvijek odgajaju tako da usvoje shvaćanje roda koji je u skladu s njihovim biološki određenim spolom. Teško je osporiti činjenicu kako društvo zaista ima velik utjecaj na čovjeka, na (ne)ravnopravnost spolova, na ljudsko poimanje spolnosti i društvenih uloga koje na sebe preuzimaju muškarac i žena. Međutim, to nije dokaz da muškarac, odnosno žena, postaju muškarci i žene isključivo zbog onoga što im nameće patrijarhalno društvo. Naprotiv, čovjek pri samom začecu postaje biološki određen kao muško ili žensko te kao takav u sebi nosi određene biološki specifične značajke (npr. prirodni heteroseksualni nagon koji se kroz društvene norme i socijalizaciju može učvrstiti ili pak oslabiti). To ipak ne isključuje mogućnost prenatalnih anomalija kao što je to kod hermafrodita ili postnatalnih devijacija poput homoseksualnosti (usp. isto: 388-9).

Slika 3.1 Rodni identitet čovjeka nije uvjetovan njegovim spolom

Podjela svijeta na žene i muškarce kulturološki je uvjetovana, a iz tih razlika neminovno proizlaze i brojne posljedice. Gledište prema kojem postoje ženske i muške prirode, razumijevanja, intelekti i morali nadahnjuju kako religijske dogme, tako i svjetovne te znanstvene paradigme. Za muškarce i žene vjeruje se da imaju različite prirodene i stečene karakteristike, ali i da pokazuju različite vrste ponašanja. Međutim, te osobine, koje su označene

kao različito „muške“ i „ženske“ mogu varirati od društva do društva. Stvaranje i održavanje granica koje će definirati „žensko“ i „muško“ dio je zapravo šireg procesa stvaranja i perpetuiranja kategorija ljudi i skupina, pritom identificirajući „prve“, „druge“ itd. na hijerarhijskoj ljestvici društvenog statusa. Granice su stoga i stvorene kako bi održale nejednakost u brojnim sferama, kako u javnim, tako i u privatnim. Unatoč već poznatim kategorijama različitosti muškaraca i žena, danas postoje ozbiljni izazovi ideologijama koje pokazuju brojni socijalni znanstvenici testirajući takve ideje na ponašanju ljudi. Izazivaju se one ideje koje pretpostavljaju da muškarci i žene djeluju i osjećaju se različito s obzirom na razne oblike ponašanja i karakteristika (racionalnost, apstraktno mišljenje, ambicije, emocionalnost, tehničke vještine i sl.), a pritom se ne poriču različiti biološki reproduktivni organi i seksualni spolni nagoni. Premda se pojedine karakteristike mogu grupirati unutar skupina muškaraca i žena, one se rijetko vide ekskluzivno kod jednih ili drugih. Također, sociološka istraživanja pokazuju da postoje veliki dispariteti između žena i muškaraca u pristupu šansama i resursima, te pokazuju rodnu segregaciju i seksizam osobito na tržištu rada. Tu su pravila vrlo transparentna: manjina žena zauzima elitne društvene položaje, uglavnom su manje plaćene od svojih muških kolega za isti posao, vjerojatnije je da će biti samo djelomično zaposlene, koncentrirane su u nižim slojevima profesija u kojima rade, manje participiraju u ulogama političkog odlučivanja te postižu manja priznanja za doprinose društvu (usp. Galić 2002: 319-20).

3.1. Ženski i muški identitet

Richard Lippa autor je studije u kojoj su istražene sve spolne tj. rodne razlike, a posebice spolni nagon, društvenu spolnost te visina kao značajke biološke spolne uvjetovanosti odraslih muškaraca i žena. Podaci su sakupljeni iz različitih dijelova svijeta na uzorku od 200 000 ispitanika. Konzistentne razlike među spolovima pokazali su svi parametri, a rezultati su nužno upućivali na zaključak da biološke odrednice uistinu igraju presudnu ulogu u različitosti muškog i ženskog spola, tj. roda. Ipak, među rodnim teoretičarima prevladavajuća je postavka da razlika između muškarca i žene nije ništa drugo do kolektivna i tiranska fikcija. Psihološke i biološke razlike za njih su fiktivne, osim onih koje su stvorene kroz diskurs. Za razliku od životinja, ljudi su ti koji imaju dar govora, a govor omogućava diskurs kroz koji se konstruira društvena stvarnost, pa tako i sam rod. Da su kulturološki i sociološki utjecaji jedinstvene

odrednice roda, kako tvrde brojni rodni teoretičari, ne bi bilo moguće doći do ovakvih rezultata koji konzistentno dokazuju razlike u ponašanju između muškog i ženskog spola tj. roda, u potpuno različitim okruženjima, satisfakcijama te običajima (usp. Matić, Koprek 2014: 390).

Žene koje dolaze iz srednje klase, gotovo uvijek su bile izolirane od svijeta, a njihovo nasljeđe je nestajalo svakim novim naraštajem. Za razliku od muškaraca ovisnije su o kulturnim modelima i postoji veća vjerojatnost da će biti pod njihovim utjecajem. S obzirom na situaciju u kulturi te na malen broj pravih uzora, žene za njima počinju tragati putem ekrana ili sjajnih stranica brojnih časopisa. Takav obrazac koji izostavlja žene kao jedinke, počeo se širiti iz visoke kulture prema popularnoj mitologiji: „Muškarci promatraju žene. Žene promatraju kako ih se promatra. To određuje i odnose muškaraca i žena, ali i odnos žena prema sebi.“. Tu poznatu izjavu kritičara Johna Bergera potvrđuje cjelokupna povijest zapadnjačke kulture, a danas dolazi do izražaja više nego ikada. Muškarci, također izloženi muškim manekenima, ne shvaćaju ih kao uzore pa se onda postavlja pitanje - Zašto žene reagiraju tako snažno na slike, odnosno komade papira? Je li njihov identitet uistinu toliko krhak? (usp. Wolf 2008: 75).

3.1.1. Objektiviziranje ženskog identiteta

Ženski identiteti prirodno nisu krhki, no „idealni“ prikazi ljepote postali su vrlo važni ženama. Žene su samo „ljepotice“ unutar muške kulture, kako bi ta kultura mogla i dalje biti samo muška. Od 14. stoljeća muška kultura ušutkivala je žene, stereotipizirajući ih tako da se uklope u mit, svodeći ženstvenost na ljepotu bez pameti ili pamet bez ljepote. Ženama je dopušteno imati ili um ili tijelo, ali nikako oboje. Muška kultura čini se najsretnijom kada zamišlja dvije žene od kojih se jedna definira kao pobjednica, a druga kao gubitnica unutar mita o ljepoti. Najbolje to dolazi do izražaja u književnim djelima gdje se vrlo često mogu pronaći parovi „lijepa i obična djevojke“ poput Anje i Dunje u Čehovljevoj drami *Višnjik*, Daisy Mae i Sadie Hawkins u *Dogpatchu* ili Glende i zle vještice u *Čarobnjaku iz Oza* (usp. Wolf 2008: 76-7).

Barem jedno od velikih istraživanja dokazuje kako su i muškarci, poput žena, izmučeni mitom o ljepoti. Opsjednutost izgledom, zabrinutost zbog lica i kose, nalaze se među prve četiri osobine koje muškarci ne mogu podnijeti. To su samo neki od „ženskih problema“ o kojima muškarci ne znaju razgovarati sa ženama koje pokušavaju voljeti. Čak i kada muškarac voljenu ženu poznaje kao samouvjerenu; ona staje na vagu te se počinje samokritizirati. Kada je poznaje

kao zreli; ona dolazi kući s lošom frizuricom i plače zbog ljutnje koju se čak srami i pokazati. Što god on rekao u tom trenutku neće biti ispravno, a sve što kaže samo je sve više vrijeđa. Ako je utješi i takav problem nazove sitnicom, on je ne razumije. A ako se kojim slučajem složi s njom da je to uistinu ozbiljan problem, to je još gore. Muškarac u takvim situacijama svjedoči nečemu što ne može razumjeti. Jednako tako bi se osjećala i žena kada bi muškarac kojeg voli bio zarobljen u nečemu toliko besmislenom, gdje ništa od onoga što bi mu ona rekla, ne bi moglo doprijeti do njega (usp. isto: 199-200).

Slika 3.1.1.1 Žena – kolateralna žrtva ljepote

A što se događa s muškarcem kada dobije lijepu ženu, pri čemu njegov jedini cilj postaje njezina „ljepota“? On zapravo dobiva poštovanje drugih muškaraca, koji takav dobitak smatraju dojmljivim. Neke muškarce zaista seksualno uzbuđuje objektivna ženska „ljepota“, jednako kao što neke žene osjećaju seksualnu privlačnost kada pomisle na muškarčevo bogatstvo ili moć. To se naziva uzbuđenjem zbog statusa, što je jedan oblik egzibicionizma, koje crpi svoju moć iz toga da muškarac zamišlja svoje prijatelje kako zamišljaju njega u seksualnom odnosu s njegovom „lijepom“ partnericom. Kada muškarce više uzbuđuju simboli seksualnosti, nego

sama seksualnost, oni su fetišisti. Oni biraju svoje partnerice isključivo na temelju njezine „ljepote“, odnosno tretiraju ženu kao fetiš. Vrijednost žene kao fetiša sadržana je u načinu na koji mu njezina „ljepota“ daje status u očima drugih muškaraca (usp. isto: 205-6).

3.2. Rodna teorija kroz problematiku spolne orijentacije

U drugoj polovici 20. stoljeća pojavljuje se rodna teorija koja razvija potpuno novu paradigmu poimanja čovjeka, odnosno njegove društvene uloge i spolnosti. Plod je to brojnih feminističkih i LGBT istraživanja, koje je započeo John Money, a slijedile su ga feministkinje Simone de Beauvoir i Judith Butler te Michael Foucault i druge postmodernističke filozofske struje. Rodna teorija želi stvoriti novu društvenu jednakost, pritom nadilazeći „diktaturu prirode“ i uklanjajući klasne razlike između muškaraca i žena koji su plod patrijarhalno uređenog društva. Rodna teorija i spolna orijentacija usko su povezane jer rodna teorija uglavnom počiva na premisi kako je homoseksualnost sasvim normalna pojava, baš kao i heteroseksualnost. Nadalje, rod kao nova kategorija nije ovisan o spolu te je društvena konstrukcija, a ne biološka odrednica, pa se iz toga može zaključiti kako je svaka seksualna orijentacija (kao odraz socijalizacije) potpuno ravnopravna s heteroseksualnom orijentacijom (usp. Matić, Koprek 2014: 381).

Spomenuta razmišljanja na prvi pogled čine se logičnima i znanstveno utemeljenima, no uz ozbiljniju analizu zamjećuje se kako su ona više subjektivne prirode, nego sam odraz rezultata znanstvenog istraživanja. S obzirom na to da znanstvena studija koja bi potkrijepila tvrdnje o urođenoj homoseksualnosti ne postoji, često se poziva na odluku koju je donijelo Američko psihijatrijsko društvo 1973. godine, kada je homoseksualnost uklonjena s popisa duševnih bolesti. Za Američkim psihijatrijskim društvom povela se i Svjetska zdravstvena organizacija koja je 1990. godine uklonila homoseksualnost s popisa duševnih bolesti, a umjesto toga uvela „egodistoničku seksualnu orijentaciju“, od čega pate oni koji su svjesni svoje seksualne orijentacije, ali žele je promijeniti. Drugim riječima, ako homoseksualac ne želi promijeniti svoju seksualnu orijentaciju, smatra se potpuno zdravim, a ako to želi učiniti, onda će se smatrati bolesnim. Kako bi se homoseksualnost uklonila s popisa duševnih bolesti, moralo se donijeti i nove kriterije koji su uključivali redovito uzrokovanje poteškoća i ometanje društvene učinkovitosti. Na temelju toga ustvrđeno je kako homoseksualci imaju stabilan i učinkovit život te da zbog toga ne zadovoljavaju kriterije prema kojima bi se homoseksualnost

svrstavala unutar skupine duševnih bolesti. Spomenuti zaključak znanstveno je neodrživ zbog toga što homoseksualci, u odnosu na heteroseksualce, znatno više pate od psihopatoloških poremećaja (depresija, nesanica, napadi panike, suicidalne misli, psihoze i sl.) i smetnji pri postizanju društvene učinkovitosti. Također, ako bi se isti kriteriji primijenili na neke druge duševne bolesti, onda bi se s popisa bolesti trebalo ukloniti i voajerizam, egzibicionizam, fetišizam, pedofiliju, nekrofiliju te seksualni sadizam i mazohizam (usp. isto: 391).

3.3. Poremećaj rodnog identiteta

Kada je poremećaj spolnog identiteta privukao profesionalnu pažnju, kliničke perspektive uglavnom su bile usmjerene na to kako prepoznati kandidate za operativni zahvat koji bi obuhvaćao promjenu spola. Kako je područje napredovalo, stručnjaci su primijetili da neke osobe s poremećajem rodnog identiteta ne žele izvršiti operaciju promjene spola. Najranija procjena učestalosti transseksualizma među odraslima bila je 1 na 37 000 muškaraca i 1 na 107 000 žena, a epidemiološke studije utvrdile su kako slična osnovna stopa poremećaja rodnog identiteta postoji svugdje u svijetu. Iako u većini zemalja prelaženje rodnih granica uglavnom generira moralnu osudu više nego suosjećanje, u nekim kulturama vidljivi su primjeri u kojima ponašanja koja prelaze rodne granicu nisu stigmatizirana (usp. Poštić 2001: 6-7).

Termin transseksualac/ka u profesionalnu i javnu upotrebu uveden je u pedesetim godinama kao način označavanja osobe koja teži k, ili stvarno živi, u anatomske suprotnoj rodnoj ulozi. Tijekom šezdesetih i sedamdesetih godina počinje se pojavljivati novi termin „istinski/a transseksualac/ka“, što je označavalo osobu s karakterističnim obrascem ponašanja atipičnog razvoja rodnog identiteta, za koju se predviđalo da će obaviti operativni zahvat na spolnim organima. Također, smatralo se kako „istinski/a transseksualac/ka“ mora imati suprotne rodne identifikacije koje su konstantno bile izražavane kroz ponašanje u djetinjstvu, adolescenciji i odrasloj dobi te nema heteroseksualne interese, s obzirom na svoj anatomske spol. Za muškarce, vjerovanje u koncept istinskog transseksualca, prestalo je sa spoznajom prema kojoj se takvi pacijenti rijetko pojavljuju i da su neki od istinskih transseksualaca falsificirali svoju prošlost kako bi im se priče slagale s najranijim teorijama o poremećaju. Kod žena, koncept o istinskim transseksualkama, nikada nije izazvao bilo kakve dijagnostičke nejasnoće, najviše zbog toga što je prošlost pacijentica bila relativno dosljedna (usp. isto: 7-8).

Slika 3.3.1 Težnja prema suprotnoj rodnoj ulozi

Poremećaj rodnog identiteta kod djece i adolescenata, s obzirom na brzinu i dramatičnost razvojnog procesa u toj dobi (psihološkog, seksualnog i fizičkog), razlikuje se od onog koji se javlja kod odraslih osoba. Stoga, može se reći kako poremećaj identiteta kod djece i adolescenata predstavlja složeno stanje. Mlada osoba svoj fenotipski spol može doživljavati proturječnim vlastitom doživljaju rodnog identiteta. U adolescenciji često je prisutna intenzivna uznemirenost, a česte su i s time povezane emocionalne poteškoće i poteškoće u ponašanju. Što se tiče ishoda, veća je fluidnost i varijabilnost, što se najviše očituje kod djece u pubertetskoj dobi. Mali broj djece s rodnim nesuglasjem postanu transseksualne osobe, iako mnoga na kraju razviju homoseksualnu orijentaciju. Najčešći oblici konflikata rodnog identiteta koji se javljaju kod djece i adolescenata, uključuju izraženu želju da budu drugog spola (izbjegavanje odjeće, ponašanja i igara koje se povezuju sa spolom i rodom koji mu je pripisan) (usp. isto: 14).

4. Društvena nejednakost spolova/rodova

Ravnopravnost između žena i muškaraca predstavlja jedno od temeljnih načela svih modernih društava. To nas vraća u 1957. godinu kada je načelo jednake plaće za jednak rad postalo dijelom Rimskog ugovora. U odnosu na položaj žena u prošlosti, danas ipak svjedočimo značajnom napretku što se tiče njihova uključivanja u radnu snagu, stoga se prosjek Europske Unije približio omjeru 60%, dok je 1998. godine iznosio samo 52%. Težnja Europske komisije jest do 2020. godine postići omjer od 75% kako za žene, tako i za muškarce. Kako bi se taj cilj ostvario te kako bi se europska gospodarska mašinerija ponovno pokrenula, jasno je da u radnu snagu treba uključiti više žena. Europa bi trebala bolje iskoristavati ženske talente jer se žene dobro snalaze kod rješavanja problema i mogu vrlo vješto odrađivati više poslova odjednom. Europska komisija, 5. ožujka 2010. godine, donijela je Žensku povelju kojom se obvezala ojačati ravnopravnost spolova u svim svojim politikama (usp. Štimac Radin 2011: 7).

Postignuća EU u odnosu na njegovanje ravnopravnosti između žena i muškaraca potpomogla je promijeni života brojnih europskih građana te izgradnji temelja na kojima se treba graditi društvo u kojemu vlada istinska ravnopravnost spolova. Danas se pojavljuju i novija ohrabrujuća kretanja koja uključuju povećanje broja žena na tržištu rada, međutim rodni jaz još uvijek je prisutan u mnogim područjima. Na tržištu rada žene još uvijek prevladavaju u slabije plaćenim sektorima, dok su na položajima na kojima se donose važne odluke, također slabije zastupljene. Roditeljstvo održava nisku stopu zaposlenosti žena koje se više od muškaraca bave neplaćenim radom u kući. Rodne uloge i dalje utječu na važne odluke pojedinaca koje se tiču obrazovanja, karijere, posla, obitelji i broja djece. Ovakve odluke imaju utjecaj i na gospodarstvo, ali i društvo u cjelini (usp. isto: 11).

4.1. Jednaka financijska neovisnost

Financijska neovisnost preduvjet je koji omogućava kako ženama, tako i muškarcima kontrolu nad vlastitim životom te pruža mogućnost izbora. Zarađivanje za vlastiti život najefikasniji je način na koji se financijska neovisnost može postići, a u posljednjem desetljeću postignut je velik napredak u vezi sa sudjelovanjem žena na tržištu rada. Stopa zaposlenosti žena narasla je na 62,5%, dok su između 2000. i 2009. godine žene u EU činile 9,8 milijuna od 12,5 milijuna dodatnih radnih mjesta. Veće sudjelovanje žena na tržištu rada pomaže prilikom

ublažavanja učinka smanjivanja populacije radno sposobnog stanovništva te se tim putem smanjuje opterećenje javnih financija i sustava socijalne skrbi, šireći bazu ljudskog kapitala i povećavajući konkurentnost. Da bi se ostvario cilj stope zaposlenosti koja bi iznosila 75%, za žene i muškarce, posebnu pozornost treba posvetiti sudjelovanju starijih žena, žena s invaliditetom, samohranih majki, migrantica i pripadnica nacionalnih manjina koje se nalaze na tržištu rada. Kod ovih skupina, stope zaposlenosti su još uvijek relativno niske. Kada je riječ o brizi za obitelj, učinak roditeljstva na sudjelovanje na tržištu rada još uvijek se značajno razlikuje za žene i muškarce. Mnoge žene još uvijek smatraju kako one moraju birati između djece i karijere. Novija demografska kretanja pokazuju kako i žene i muškarci sve više, osim o djeci, moraju skrbiti i o drugim uzdržavanim članovima svoje obitelji tijekom neodređenih vremenskih razdoblja. Europska unija nedavno je napredovala u smislu poboljšanja sveukupnog okvira za postizanje bolje ravnoteže između profesionalnog i osobnog života, uvođenjem mjera za usklađivanje karijere i obitelji. Načini na koje muškarci i žene doživljavaju siromaštvo i socijalno isključivanje još uvijek se dosta razlikuju. Žene su većinom suočene s većim rizikom od siromaštva, a posebice samohrane majke i starije osobe, kod kojih se platni jaz pretvara u mirovinski jaz. Prepreke koje se javljaju prilikom zapošljavanja također se odražavaju u većim stopama neaktivnosti i većim stopama dugotrajne nezaposlenosti. Osim toga, kod najugroženijih skupina rodni jaz često je mnogo veći te ženama može stvoriti brojne probleme. Upravo zbog toga, potrebno je uvesti mjere aktivnog starenja i konkretne mjere u mirovinskom sektoru kako bi ženama osigurala primjerena sredstva kada odu u mirovinu (usp. Štimac Radin 2011: 17-9).

4.2. Jednaka plaća za isti rad i ravnopravnost u odlučivanju

Načelo jednake plaće za muškarce i žene za rad jednake vrijednosti, ugrađeno je u Ugovore o osnivanju Europske unije, ali unatoč tomu rodni platni jaz u EU i dalje iznosi 17,8%. Temeljni razlozi koji utječu na platni jaz između spolova većinom proizlaze iz okvira načela jednake plaće za isti rad. Postoji i jaz koji se odnosi na obrazovna postignuća i stručno osposobljavanje žena, pa bi se stoga posebnu pažnju trebalo posvetiti prijelaznom razdoblju između završetka obrazovanja te ulaska na tržište rada. Razlozi platnog jaza mogu se izvesti i iz segregacije prisutne na tržištu, s obzirom na to da su žene i muškarci još uvijek skloni raditi u različitim sektorima. S druge strane, žene i muškarci često su prezastupljeni u nekim

sektorima, dok se „ženski“ poslovi uglavnom slabije vrednuju od tipično „muških“ zanimanja. Platni jaz odražava se i na druge oblike neravnopravnosti na tržištu rada koje najčešće idu ženama na štetu, posebno njihov nerazmjerni udio u obiteljskim odgovornostima i poteškoće koje se javljaju prilikom usklađivanja profesionalnog i obiteljskog života. Brojne žene rade na pola radnog vremena što im omogućava ostanak na tržištu rada dok se bave obiteljskim dužnostima, no takav rad može imati negativan utjecaj na njihovu plaću, razvoj karijere, mogućnost napredovanja i iznos mirovine. U većini država žene su i dalje manje zastupljene na funkcijama gdje se donose odluke, posebno na najvišim razinama, usprkos činjenici da one čine gotovo pola radne snage i više od polovice fakultetski obrazovanih osoba. Unatoč napretku pri postizanju ravnoteže spolova kod donošenja političkih odluka, još uvijek je potrebno uložiti velik napor u tom pravcu jer prosječno je samo jedan od četiri zastupnika u nacionalnim parlamentima i ministara u nacionalnim vladama, ženska osoba. Omjer žena kod gospodarskog odlučivanja, niži je od omjera muškaraca na svim razinama rukovođenja i odlučivanja. Žene čine samo jednog od deset članova upravnog odbora u najvećim javnim trgovačkim društvima te sudjeluju s 3% među predsjednicima upravnog odbora. Stoga, prevladavajuća rodna neravnoteža još uvijek predstavlja veliku prepreku društvima da ostvare konkurentnost i povećanje inovativnog potencijala (usp. Štimac Radin 2011: 21-5).

Slika 4.2.1 Muškarci su često više plaćeni od žena za obavljanje jednakog posla

4.3. Rodne uloge i zakonodavstvo

Rodne uloge često imaju značajan utjecaj na izbor pojedinaca i ograničavaju potencijalne kako žene, tako i muškarce prilikom obrazovanja te izbora posla. Promicanje nediskriminirajućih rodni uloga u svim sferama života nužan je doprinos ravnopravnosti između spolova. Za ostvarivanje veće ravnopravnosti spolova potreban je aktivan doprinos, podrška i sudjelovanje muškaraca, a takve politike morale bi se baviti i rodni nejednakostima koje utječu na dječake/muškarce, kao što su pismenost i napuštanje škole. Europska Unija već duže vrijeme posjeduje korpus zakona koji bi mogli suzbiti spolnu diskriminaciju kako u zapošljavanju, tako i u drugim područjima svakodnevnog života. Učinkovit pravni okvir zahtijevao bi praćenje, provedbu, redovito vrednovanje i ažuriranje, kao i stalan dijalog s poslovnim i socijalnim partnerima te tijelima za promicanje ravnopravnosti. Tijela koja su zadužena za promicanje ravnopravnosti na nacionalnoj razini pomažu žrtvama, promiču njihova prava i razvijaju istraživanja nužna za ostvarivanje prava u praksi, a ključna su i prava udruga i sindikata. Uvođenje rodno osviještene politike značilo bi uključivanje rodne perspektive u svaku fazu procesa donošenja neke politike, odnosno njezino osmišljavanje, provedbu, praćenje i ocjenjivanje. Ono znači procjenjivanje načina na koji politike utječu na živote i položaje žena i muškaraca te preuzimanje odgovornosti za njihovo preispitivanje po potrebi. Na takav način ravnopravnost spolova pretvorila bi se u konkretnu životnu stvarnost žena i muškaraca, što bi doprinijelo procesu osmišljavanja zajedničke vizije održivog ljudskog razvoja i njegova ostvarenja (usp. Štimac Radin 2011: 39-40).

4.3.1. Rodno uvjetovano nasilje

Žene se svakodnevno susreću s brojnim oblicima nasilja samo zato što su žene, uključujući nasilje unutar obitelji, seksualno uznemiravanje, silovanje, seksualno nasilje prilikom sukoba i štetne običaje ili tradicionalne prakse (npr. genitalno sakaćenje, prisilni brak). Procjenjuje se da je 20% do 25% žena u Europi pretrpjelo fizičko nasilje barem jednom tijekom svog života, a više od pola milijuna žena bilo je podvrgnuto genitalnom sakaćenju. Kako bi se rodno nasilje iskorijenilo, EU je odlučila provesti akcijski plan u obliku Štokholmskog programa, koji naglasak stavlja na zaštitu žrtava kaznenih djela, uključujući ženske žrtve nasilja i genitalnog sakaćenja. (usp. Štimac Radin 2011: 29-30).

5. Utjecaj spola/roda na obrazovanje i karijeru

Novija feministička istraživanja zaslužna su za povećanje interesa znanstvene javnosti kada je u pitanju prisutnost žena u javnom životu. Na području teorijskih istraživanja izgrađeni su novi koncepti, koji objašnjenje podređene ženske uloge tijekom povijesti nalaze u patrijarhalnom obrascu društvenih odnosa. Boja kože, tijelo i mjesto rođenja pripadaju karakteristikama koje nije moguće izabrati, a patrijarhat je rodnu diskriminaciju podržavao upravo na temelju prirodnih osobina (tijela) i time opravdavao isključivanje žena iz sustava moći. Zbog nemogućnosti javnog djelovanja, žene su stoljećima bile potiskivane u privatnost i samozatajnost. Ipak, isključenje žena nije bilo potpuno, ali je bilo određeno položajem u privatnoj, odnosno kućnoj sferi (dok je javna sfera pripadala muškarcima) te patrijarhalnim vrijednostima. Samo je manji broj žena, koje su imale slučajnu priliku sudjelovati u javnom životu, ostao zabilježen u povijesti. Osim toga, žene su na specifičan način djelovale unutar kulture i znanosti, no njihova postignuća nisu zapisana kao značajna (usp. Kodrnja 2006: 159).

Iako su razlike u obrazovnom postignuću bile oduvijek naočigled vidljive, većina se prvih istraživanja o nejednakosti obrazovnih postignuća bavila isključivo klasom, a tek se u posljednjih nekoliko godina počela istraživati rodna nejednakost. Na postotak obrazovanog ženskog stanovništva najviše utječu: kulturna depriviranost, društvena klasa, brak, rađanje djece, briga o djeci itd... Neki autori čak iznose tezu kako se u nekim obiteljima ne izdvajaju jednaka sredstva za obrazovanje sinova i kćeri. Oni smatraju kako se na obrazovanje sinova troši puno više novaca nego na obrazovanje kćeri. Takva teza nije dokazana istraživanjem, već činjenicama, poput rijetkog poticanja djevojčica na obrazovanje (usp. Galeković 2011: 44).

5.1. Put prema obrazovanosti

Povijesno gledano, u patrijarhalnom društvu čitanje i pisanje rijetko je bilo dostupno ženama, iako postoje iznimke. Do kasnog srednjeg vijeka i rane renesanse obrazovanje izvan crkvenih institucija bilo je omogućeno samo višem, muškom sloju građanstva, dok su o obrazovanju djevojčica vođene polemike. Odnosi između spolova bili su zasnovani na patrijarhalnom obrascu koji je ženu vezao uz kuću i obitelj, a obrazovane su žene prije dvadesetog stoljeća uglavnom pripadale višim klasama. Njihovo obrazovanje bilo je više izuzetak, nego pravilo, te je imalo dekorativnu funkciju čija je svrha bila bolje snalaženje u

sustavu koji je ženu vidio isključivo kao dio obitelji budućeg supruga. Čak i kada bi žena stekla znanje, nije ga mogla unovčiti, odnosno njime samostalno zarađivati za život, niti je stjecanje znanja moglo povećati njezin društveni ugled kao samostalne individue. Intelektualne vrijednosti žena bile su ne samo u sjeni njihova fizičkog izgleda, već i moralnih osobina (dopadljivo ponašanje, umijeće razgovora, privlačnost...) (usp. Kodrnja 2006: 160).

Slika 5.1.1 Obrazovanje žena

Povijesni pregled sustavnijeg obrazovanja pokazuje kako su se promjene u Hrvatskoj počele događati tek nakon druge polovice 19. stoljeća. Žene su se smjele obrazovati jedino ako je to bilo u funkciji reprodukcije obiteljskih vrijednosti, stoga su djevojačke škole bile mjesto odgoja i obrazovanja za djevojke iz građanske klase. Nadalje, država je onemogućavala profesionalizaciju žena, pa je nakon mature za žene bio obavezan prekid školovanja koji je trajao godinu dana (smatralo se da će tako odustati od daljnjeg školovanja i okrenuti se obiteljskom životu). Također, važno je napomenuti kako je program rada viših djevojačkih škola bio reduciran, a dodatni predmeti služili su za razvijanje poželjnih karakteristika kod žena. Početkom 20. stoljeća, vladinom naredbom dopušten je upis žena na redovan studij tadašnjeg Mudroslovnog fakulteta. I u drugim europskim zemljama toga doba vodila se polemika oko pitanja trebaju li žene visoko obrazovanje. Kao argumenti za isključenje spominjali su se: utjecaj na muškarce, srozavanje razine profesije u kojima bi žene djelovale, uloga koju trebaju

obnašati u obitelji i društvu... Tek nakon Drugog svjetskog rata započinje masovnije obrazovanje žena na visokoobrazovnim institucijama. Danas, na sveučilištima studira nešto više od pedeset posto studentica, a njihov udio među doktorandima sve je viši (usp. isto: 162-3).

5.2. Obitelj ili obrazovanje?

Sve češće počeo se javljati trend odgađanja sklapanja braka koji se djelomično može objasniti činjenicama do kojih su došle Christine Delphy i Diana Leonard u svojem istraživanju o iskorištavanju u obitelji, iz 2002. godine. Podaci ukazuju na to da muškarci vrlo malo pridonose radu svoje supruge u kućanskim poslovima i kako je većina, tek ponekad, spremna u određenoj mjeri pomoći supruzi koja radi ili se još k tome školuje. Ovo je samo jedan od razloga zbog kojega sve veći broj žena nastavlja obrazovanje te nakon toga gradi karijeru bez stupanja u brak. Također, studije pokazuju kako se količina vremena koje žene potroše na kućanske poslove nije smanjila ni u 21. stoljeću jer one svakodnevno rade čak dvostruko više od muškaraca. Razlog tomu je što muškarci smatraju kako obavljanje kućanskih poslova nije njihova dužnost pa im stoga puno više slobodnog vremena ostaje za obrazovanje i stvaranje karijere (usp. Galeković 2011: 45-6).

Žene koje preuzimaju na sebe brigu o djeci, a žele sudjelovati na tržištu rada, moraju ili ograničiti rađanje ili pronaći alternativne načine skrbi o djeci. Do sredine 1980-ih godina odnos između fertiliteta i participacije žena u zaposlenosti, promatran je na makrorazini te je bio negativan. No, danas zemlje s većom participacijom žena u radnoj snazi imaju u prosjeku veći broj djece. Govoreći o odnosu fertiliteta i zaposlenosti, nameće se problem kompatibilnosti uloga, odnosno uloge žene kao radnice i kao majke. Nadalje, središnji problem europske politike prema ženama upravo je usklađivanje zaposlenosti s obiteljskim životom kao preduvjet za sve promjene vezane uz društveni položaj žena. Žene u ekonomski razvijenim društvima, čuvanje i odgoj svoje djece mogu prepustiti dobro organiziranom sustavu ustanova za brigu o predškolskoj djeci. Mjera u kojoj se žene mogu osloniti na alternativne načine brige o djeci smanjuje percipiranu nekompatibilnost koja se pojavljuje između rada i majčinstva. Dok žene pridonose rastu obiteljskog dohotka (samim tim im se otvara mogućnost povećanja broja djece) u isto vrijeme moraju ograničiti rađanje zbog zarade koje će propustiti. Veći broj djece zahtijeva i puno više vremena, a prekidi u karijeri zbog rađanja negativno se mogu odraziti na buduća

dostignuća na poslu. Treba naglasiti i kako je izbor karijere kućanice, odnosno žene koja se isključivo posvećuje podizanju djece i domu, vrlo riskantan potez. U suvremenim okolnostima, osoba koja se posveti samo kućanstvu izlaže se riziku da godinama akumulira „pogrešnu“ vrstu ljudskog kapitala – onoga koji se na tržištu ne može vrednovati. Istovremeno žena ne sakuplja nova iskustva i staž na tržištu rada, a znanja i vještine vezani uz njezino zanimanje ili profesiju postupno zastarijevaju (usp. Gelo, Smolić, Strmota 2010: 73-5).

Slika 5.2.1 Žene prisiljene birati, karijera ili obitelj?

6. Društvena nejednakost na području znanosti, filozofije i umjetnosti

U posljednja dva stoljeća znanost i obrazovanje srasli su unutar jedne cjeline. Univerzalizacija prava na obrazovanje dovela je žene u čitavu obrazovnu skalu, a time i u sve razine znanstvenog diskursa. No, nažalost ono čime u prošlosti nisu mogle ili smjele baviti, nije moglo stvoriti velika djela. Zato je cjelokupna povijest znanosti – muška povijest. Argument protiv žena i njihove „nesposobnosti da misle“ utemeljen je na njihovoj odsutnosti iz znanosti i umjetnosti te se pred njih stavlja zahtjev da ponove povijest kako bi se uopće mogle dokazati u stvaralaštvu (usp. Kodrnja 2006: 199-200).

Iako žene danas čine polovicu studentske populacije, svega ih se 15% nalazi na visokim akademskim pozicijama. Upravo to upućuje na potrebu osiguravanja ravnopravnijeg odnosa među spolovima. Postojeća neravnoteža ugrožava europska obećanja u kontekstu Libanonske strategije, a odnosi se na razvoj ekonomije temeljene isključivo na znanju. No, ako se želi osigurati kvalitetnije razumijevanje i razvoj na području znanosti, filozofije i umjetnosti, moraju se poduzeti odgovarajuće mjere koje će prvenstveno voditi računa o slabijoj zastupljenosti žena u znanosti te osigurati da se više pažnje tijekom istraživanja posvećuje razlikama među spolovima.²

6.1. Znanost i filozofija

U Hrvatskom općem leksikonu u području znanosti upisano je i izloženo ukupno 1888 znanstvenika i 27 znanstvenica, te 470 filozofa i samo jedna filozofkinja. Statistički prikazano, znanost je zastupljena s 98,6% muških i 1,4% ženskih osoba, dok kod filozofije omjer iznosi 99,8% muških i tek 0,2% ženskih osoba. Na isti način prate se podaci o broju znakova koji su korišteni pri opisu djela i značaja pojedinih osobnosti. U znanosti broj znakova koji se odnose na muške subjekte iznosi 98,4%, a za ženske osobe-znanstvenice 1,6%. U području filozofije za muške subjekte korišteno je 99,8% znakova, dok za jedino žensko ime iznosi 0,2%. Dovoljan je samo površan pogled na podatke o upisanim imenima kako bi se donio zaključak o velikom nerazmjeru između broja muških osoba upisanih u dokument koji oličava povijesno pamćenje

² <https://zmusk.wordpress.com/uz-salicu-kave-i-znanost-je-zanimljivija/polozej-zena-u-znanosti/> (pristupljeno 30. kolovoza 2018.)

zajednice. U matematici, koja se još naziva i kraljicom svih znanosti, nema zabilježene niti jedne ženske osobe, iako niti jedan povijesni i enciklopedijski izvor ne zaobilazi postojanje Hipatije (370.-415. g.), neoplatoničke filozofkinje, matematičarke i astronomke. Učešće žena treba se razmotriti malo dublje u prošlost, one tamo jedva da i postoje i to u suženom prostoru tek nekoliko polja znanosti, a nikako u cijelom njenom rasponu. Zapravo, žene su se počele pojavljivati na području prirodnih znanosti tek nakon jedinstvenog uzora i značaja Marije Curie-Sklodowske, francusko-poljske kemičarke i fizičarke, dva puta nagrađene Nobelovom nagradom za izuzetna otkrića. Od tada počinje uvažavanje priloga žena povijesti znanosti i njenih istraživačkih pothvata. Pri tome, Nobelova nagrada postaje kriterij za ubilježavanje znanstvenica i znanstvenih istražiteljica u povijesti znanosti. Međutim, lako je uočiti kako Nobelova nagrada nije dominantan kriterij za upisivanje muških istraživača i znanstvenika u povijest jer oni i bez nje tamo dopijevaju (usp. Kodrnja 2006: 189-90).

Slika 6.1.1 Marie Curie- Sklodowska, zaslužna za priznavanje žena kao znanstvenica

Što se tiče hrvatskih znanstvenica, može se zaključiti kako, osim jedne u području prirodnih znanosti te niti jedne iz područja filozofije i svega tri iz područja povijesti, žene gotovo i ne postoje – niti u hrvatskoj povijesti, niti u sadašnjosti. Što se tiče onih upisanih u Leksikon,

više je nego očito da je kriterij upisa imena onih koje su odabrane iz područja humanističkih znanosti, određen članstvom u najvišoj znanstvenoj instituciji, Hrvatskoj akademiji za znanost i umjetnost. Takav kriterij kod muškaraca nije utvrđen, niti dominirajući (usp. isto: 193).

6.2. Književnost i likovna umjetnost

Sudjelovanje žena u književnosti vjerojatno je staro koliko i književnost sama, posebice ako se u obzir uzme i usmeno književno stvaralaštvo. Najraniji ženski tekstovi krenuli su od pripadnica viših društvenih slojeva, a nakon općeg opismenjavanja ženski tekstovi otkrili su posebnost ženskog stvaranja. Na temelju brojčane analize udjela književnica u abecedariju Hrvatskog općeg leksikona LZMK iz 1996. godine i na temelju brojčane analize znakova koji su im posvećeni, jasno je kako su u toj publikaciji žene u književnosti predstavljene kao anomalija i izuzetak književnog života. Tek 7,0% književnika koji se nalaze u Leksikonu, ženskog su spola, a statistička interpretacija ovog podatka ima dva smjera – ili je žensko pisanje zaista anomalija, besmislica, nešto što ženama ne ide od ruke ili su kriteriji i ideološki izvori Leksikona pristrani. Međutim, stvari su daleko kompliciranije od toga da budu svedive na ovu jednostavnu dilemu. Ono što je žene najviše spriječilo u manifestaciji talenata jest njihova isključenost iz obrazovanja te nedostatak mogućnosti sudjelovanja u društvenom, umjetničkom i političkom životu. U vremenu prije općeg opismenjavanja i demokratizacije obrazovanja, scenarij ženske književne afirmacije uglavnom je podsjećao na onaj japanske spisateljice Murasaki Shikibu. Iznimno talentiranoj i natprosječno inteligentnoj Murasaki otac je omogućio školovanje, pritom joj dopuštajući učenje kineskog jezika i čitanje stare literature. Ona je cijeli život skrivala dio svojih znanja, a pred kraj života povukla se u samostan kako bi izbjegla osude zbog svog načina života. U isto vrijeme, na europskom tlu, pojavljuje se jedna od prvih zapamćenih autorica iz srednjeg vijeka (period osobito nenaklonjen ženi i ženskoj slobodi), njemačka autorica Hroswitha koja je iza sebe ostavila legende, epove, drame i pisma (usp. Kodrnja 2006: 247-9).

Slika 6.2.1 Sudjelovanje žena u književnosti

Kada je riječ o hrvatskoj književnosti, Marija Jurić Zagorka (1873.-1957.) bila je prva hrvatska novinarka, ali i književnica, koja je svojim opsežnim romanima (*Grička vještica*, *Gordana*, *Kći Lotrščaka*...) ispreplitala ljubavne zaplete s poviješću te stvorila hrvatsko čitateljstvo u najširim narodnim krugovima. U svoje vrijeme nailazila je na velik otpor i nepovjerenje, kao novinarka i kao spisateljica, pa je Đalski njezinu literaturu proglasio šund literaturom za kravarice. Takvo mišljenje dugo je predstavljalo prepreku kritici da preispita značenje ove autorice za hrvatsku literaturu. U hrvatskom pjesništvu dvadesetog stoljeća najveći trag ostavila je Vesna Parun (1922.), svojim pjesničkim opusom koji je bio oblikovan snažnim emotivnim doživljajem unutarnjeg svijeta i vanjskih kaosa. Popis važnih hrvatskih pjesnikinja uključuje još i Vesnu Krmpotić, Božicu Jelušić, Anku Žagar, Andrianu Škuncu te Jozefinu Begović. Početkom dvadesetog stoljeća, institucije napokon otvaraju svoja vrata ženama. Vidljivo je to iz niza dobitnica Nobelove nagrade za književnost te iz sve češćih počasnih doktorata, nagrada i ostalih posrednih tipova književnog priznanja. Prva žena dobitnica laureat Nobelove nagrade za književnost bila je Selma Lagerlöf 1909. godine, a zanimljivo je napomenuti kako je hrvatska književnica Ivana Brlić-Mažuranić (1874.-1938.) bila dva puta nominirana za Nobelovu nagradu za književnost. Edith Wharton (1862.-1937.) je za poznati roman *Doba nevinosti* dobila Pulitzerovu nagradu, a bila je i prva žena s počasnim doktoratom Yalea za zasluge u književnosti (usp. isto: 258-60).

6.2.1. Likovna umjetnost

Kao i u književnosti, žene u likovnoj umjetnosti prisutne su još od davnina. Najraniji povijesni dokumenti koji govore o likovnoj djelatnosti žena datiraju još iz antike. Bilježe se imena i biografije umjetnica, kao i njihovi radovi koji se opisuju, prosuđuju i uspoređuju s realizacijama muških kolega, a epiteti koji se pritom koriste svjedoče da je umjetnost žena prihvaćana kao normalan dio kulturalnih praksi antičkog društva. Srednji vijek u tom smislu nije bio znatno drugačiji, no za razliku od antike ne raspolaže određenjem umjetnosti kao kreativne djelatnosti individualnog autora. Ipak, 20. stoljeće prekinulo je s takvom praksom te je žena kao kreativni subjekt u potpunosti nestala iz povijesnoumjetničkog diskursa. Brojna djela raznih likovnih umjetnica za nas su u potpunosti izgubljena, rasuta po nedostupnim privatnim zbirkama ili utopljena u produkciju muških suvremenika (usp. Kodrnja 2006: 223-4).

Razlozi zbog kojih se u 20. stoljeću odustajalo od uključivanja ženskih umjetničkih opusa u dominantne povijesnoumjetničke pripovijesti vrlo su složeni i proizlaze iz odnosa društvenih praksi rodnog označavanja i načina njihova prikazivanja kroz disciplinarni diskurs povijesti umjetnosti. Pokušaj da ih se objasni, izravno upućuje na ispitivanje kontinuiteta socijalno-kulturoloških stereotipa vezanih uz žensku sposobnost likovnog izražavanja. Povijesna izdržljivost spomenutih stereotipa u velikoj je mjeri odredila negativan stav koji će povijest umjetnosti zauzeti prema interpretaciji estetske vrijednosti ženske likovne produkcije. No, ovdje nije riječ samo o pukom i posredovanom usvajanju rodnih (klasnih, rasnih, etničkih) isključivosti na razini cjelokupnog društva, već o ugrađivanju istih u temeljne operative kategorije discipline. Početkom 80-ih godina, upravo ta konstatacija postaje temeljno polazište radikalne feminističke kritike na tradicionalnu povijest umjetnosti. Zaključci ove kritike utjecali su na „otkrivanje“ ženske likovne tradicije te su postali nezaobilazan dio svake suvremene pripovijesti o „vidljivosti“ žena (usp. isto: 224).

O ženskoj umjetnosti, kao o sastavnom dijelu kulturalnih praksi hrvatskog društva, počinje se govoriti tek sredinom 19. stoljeća. Prva likovna akademija u Hrvatskoj otvorila je svoja vrata 1907. godine, a do tada većina se domaćih umjetnika i umjetnica školovala izvan domovine. Žene su pritom završavale na tzv. „ženskim akademijama“, odnosno na institucijama koje su nudile oslabljene verzije obrazovnih programa „pravih“ umjetničkih škola te krut, teorijski i estetski konzervativan pristup umjetnosti koji nije pretpostavljao interes polaznica za dalji umjetnički razvoj. Unatoč svim ograničenjima s kojima su se umjetnice

sretale, u prvoj polovici 20. stoljeća ipak uspijevaju ostvariti vrlo zanimljive opuse o kojima se danas malo zna (usp. isto: 236-8).

6.3. Film i kazalište

Prema nekim izvorima i tumačenjima, prvi igrani film uopće, *La Fée aux choux* (1896.), režirala je žena. Riječ je o pionirki francuske i američke filmske industrije, Alice Guy-Blaché, koja je vjerojatno prva redateljica, ali ne i jedina, koja je djelovala u najranijem razdoblju kinematografije. Povjesničari filma zabilježili su pojavu moćno pozicioniranih žena, osobito u američkom filmu, već u prvom desetljeću 20. stoljeća. One nisu bile samo glumice, tajnice, organizatorice ili maserke, već su zauzimale sam vrh kreativne piramide koja je pripadala (najčešće muškim) redateljima, producentima i scenaristima. Povjesničar američkog filma Robert Sklar tvrdi kako su žene u holivudskoj filmskoj industriji tijekom 1910-ih i 1920-ih godina imale više mogućnosti za profesionalno dokazivanje nego u nekim drugim industrijama. Mnoge od njih bile su istaknute scenaristice poput Anite Loos ili Frances Marion, dok se Lois Weber izvrsno pokazala kao nezavisna producentica i redateljica. Dorothy Arzner režirala je ukupno sedamnaest filmova u razdoblju od 1927. do 1943., a sjajna holivudska glumica Ida Lupino uspješno je nastavila karijeru redateljice. U drugim nacionalnim kulturama, žene s redateljskim ambicijama bile su u nepovoljnijem položaju. S iznimkom od nekoliko francuskih redateljica, glasovitih autorica avangardnih filmova, sovjetskih filmašica ili primjerice iznimno moćne i uspješne Hitlerove propagandistice Leni Riefenstahl, izvan Amerike žene kao redateljice stupile su na scenu tek nakon Drugog svjetskog rata (usp. Kodrnja 2006: 303).

Slika 6.3.1 Prvi igrani film „*La Fée aux choux*“ (1896.), režirala je Alice Guy-Blaché

Hrvatska kinematografija u duljem je razdoblju pretežno išla u korak s „negativnim“ aspektima globalnoga trenda. U kinematografiji je vladala drastična odsutnost redateljica sve do početka 1990-ih, a prema dostupnim popisima u toj ulozi okušala se tek jedna žena, Ljilja Jojić. U hijerarhiji umjetničkih filmskih zanimanja žene su se u hrvatskom filmu, tijekom tog razdoblja, najviše iskazivale u ulozi montažerki (Radojka Ivančević-Tanhofer, Blaženka Jenčik, Katja Majer) te rijetko kao (ko)scenaristice (Zora Dirnbach, Irma Flis, Vesna Krelja). Stanje se znatno poboljšalo tijekom 1990-ih, pa su tako redateljice poput Snježane Tribuson, Oje Kodar i Jelene Rajković već u prvoj polovici desetljeća uspjele ući u igranofilmsku maticu. Osim toga, sve veći broj studentica počinje se upisivati na studije filmske režije, dramaturgije i produkcije te animacije i video-oblikovanja. Prema popisu koji je objavljen u monografiji Akademije dramske umjetnosti u Zagrebu, u razdoblju od 1990. do 2000. studij filmske i televizijske režije upisalo je 14 studentica od ukupno 53 upisanih, što je nezanemariv napredak u odnosu na 1980-te (usp. isto: 305).

Hrvatski opći leksikon i *Filmski leksikon* jasno potkrepljuju ionako već lako dokazivu tezu o asimetričnoj prisutnosti rodova kroz povijest kinematografije. U *Hrvatskom općem leksikonu* obrađeno je oko 375 osoba, a njih 60 (16,8%) čine žene. U *Filmskome leksikonu*, filmašica raznih struka ima čak i nešto manje, odnosno u postotku 16,3%. Kod muškaraca vlada posve obrnuta statistika. Od ukupno 683 muške natuknice *Filmskog leksikona* (što je 82,8% od ukupnog broja), glumcima pripada tek 127 (18,8%), a 556 (81,2%) redateljima i ostalim filmskim zanimanjima – scenaristima, snimateljima, skladateljima filmske glazbe. Iako leksikoni nisu jedini pokazatelji rodne strukture i stvaralačkog potencijala određene kulture, od njih se očekuje da ponude pregled prošlosti i barem provizornu sliku sadašnjeg stanja. No razumljivo je kako su leksikoni zapravo zrcalo kulture u kojoj nastaju, a ta kultura tek postaje svjesna svojih bipolarnih rodni obilježja i metodološkog pluralizma kojim se „liječe“ kako disciplinarno, tako i rodne asimetrije (usp. isto: 308-10).

6.3.1. Kazalište

Kazališna umjetnost predstavlja u mnogome specifičan odsjek visoko vrednovane umjetničke prakse, a osobito u kontekstu koji dovodi u pitanje raspravu o estetskim dometima kazališnih doprinosa izvan društveno-povijesnih čimbenika, pogotovo ako su ti čimbenici vezani za rodnu hijerarhiju. Kao posebno omeđen društveni prostor, kazalište je tijekom povijesti

funkcioniralo kao dio tržišta kojim je vladao muški pogled. U svojim brojnim žanrovskim i povijesnim inačicama zapadnoeuropsko kazalište očitivalo je iznimno raznolikost, učestalo promjenjivu brojčanu i kvalitativnu asimetriju između muških i ženskih kazališnih poslova. No, ne može se sa sigurnošću tvrditi je li ženama oduvijek bilo zabranjeno izvođačko sudioništvo ili se zabrana odnosila samo na pojedinačne duge periode vremena. Institucionalizirano kazalište bilo je željeznog prešutnog zabranodavnog karaktera pa se žene od antike sve do renesanse (16. st.) nisu smjele baviti glumom. Govorenje na pozornici smatralo se posebno opasnom slobodom koja je ženama bila uskraćena, zbog seksualnih konotacija koje je sloboda govora budila. Odgovor na pitanje zašto je kazališna praksa u pogledu spola bila toliko stroga, vrlo je jednostavan. Ženska sloboda bila je maksimalno ograničena, a postojao je i velik utjecaj katoličkih anti-kazališnih invektiva koje su posebno bile usmjerene protiv ženske glume. Tek u 18. stoljeću dolazi do afirmacije građanstva te kazalište stječe potvrdu vlastita profesionalnog digniteta, a žene se sve više počinju pojavljivati na pozornici (usp. Kodrnja 2006: 283-5).

7. Rodno/spolno obilježavanje prostora i vremena

Unutar patrijarhalne paradigme (koja je između ostaloga određivala vizuru i granice znanja) nije bilo moguće rodno/spolno filozofsko i znanstveno iščitavanje vremena i prostora. Freud kao preteča ovog iščitavanja, svoju interpretaciju zadržao je unutar društveno zadanih rodni/spolnih konstrukcija. Tek postmoderna, feministička i postfeministička teorija omogućavaju relativiziranje prostora i vremena iz rodno/spolnog motrišta. Nakon patrijarhatom zadane rodno/spolne prikrivene neutralnosti znanja i svakodnevnih obrazaca, danas je ipak moguć otvoren pristup rodu/spolu te prostoru i vremenu. Kao najplodniji pristup jest onaj koji vrijeme motri u razlici linearno-cikličko, a prostor u razlici javni-privatni (usp. Kodrnja 2006: 12).

7.1. Prostor kroz rod/spol

Prostor je uvjetno moguće dijeliti, raščlanjivati i klasificirati. Prije svega, on je priroda kao takva, cjelovita i različita, podložna klimatskim mijenama, mijenama godišnjih doba te dana i noći. Iako je čovjek prirodno biće, on svojom antropocentričnom pozicijom mijenja prirodu i svoj okoliš te stvara vlastiti društveni prostor, dok prostor prirode promatra kroz linearno vrijeme. Čovjek stvara svoj socijabilni prostor koji je umrežen društvenim odnosima i institucijama (javni prostor) i prostor koji mu omogućuje intimu (privatni prostor). Kako je muški rod/spol bio začetnik institucije (političke, znanstvene, kulturne), prostor javnosti pripadao je prije svega muškarcima. Žene su iz javnog prostora bile isključene, a mogle su ga koristiti ograničeno i to uz pratnju svojih muževa. Samostalno su ga koristile samo žene pripisanog problematičnog morala, odnosno prostitutke, koje su bile imenovane kao „javne žene“. Da su i vrijednosti bile rodno određene pokazuje uporaba vrijednosti slobode. Kvalifikacija „žena slobodnog ponašanja“ značila je njenu moralnu diskvalifikaciju, a ne realiziranu slobodu. Ista kvalifikacija nije se koristila za muškarce jer je njima kao rodu sloboda pripisana. S druge strane, privatnost dijele svi ljudi bez obzira na rod/spol jer je ona neophodna svima. Uzimajući u obzir da su se u privatnom prostoru realizirale biološke potrebe (reprodukcija, prehrana) i socijalizacija (odgoj djece), on je prije svega bio namijenjen ženama. No iako to na neki način jest bio „ženski prostor“, postoje razlozi zbog kojih se ipak smatra da to nije tako. Prvi razlog je taj što im je prostor privatnosti bio društveno pripisan, odnosno zadan, a izlazak iz njega bio je na različite načine reduciran, što znači da su žene kao rod/spol na ovaj prostor bile „osuđene“, u

njega „zatvorene“ te izolirane. Drugi razlog koji je izazivao neugodu kod žena, u vezi s doživljajem privatnog prostora, bio je u organizaciji moći patrijarhalne obitelji, jer su upravu u obitelji žene bile podređene muževima, očevima i sinovima. Rodna/spolna pripisivanja u vezi prostora javnosti i privatnosti danas su se u potpunosti izmijenila te su sasvim različita od onih iz devetnaestog stoljeća (primjerice procesom ulaska žene u područje rada, obrazovanja i politike), no sjećanja na klasičnu rodnu razdiobu prostora prisutna su i danas (usp. Kodrnja 2006: 82-4).

7.1.1. „Ženski prostor“

Osjećaj represije u privatnom prostoru te ograničenost ulaska u javni prostor stvarali su tijekom tisućljeća žensku frustraciju, nelagodu i skučenost. One su se našle u situaciji zatvorenika koji boravi iza rešetaka ili robe ograničenog kretanja, što je bilo dovoljno za oduzimanje statusa subjekta. Sloboda kretanja pripada svakom slobodnom subjektu, dok oni koji nisu u mogućnosti tu slobodu realizirati prestaju bivati subjektima. Kontrola i nadzor moćnih iskazuje se, između ostalog, u ograničavanju prostora i kretanja u prostoru onih koji nemaju moć. To su dakako žene, zatvorene u svoje kuhinje, spavaonice, balkone, terase i dvorišta. O specifičnom ženskom prostoru, odnosno Gradu žena, pisala je Cristine de Pizan početkom 15. stoljeća jer je bila isprovocirana prezrivo pisanjem o ženama u tekstovima niza autora. Počinje polemikom s filozofima, pjesnicima i moralistima koji su željeli dokazati da je žena u potpunosti loša te naklonjena poroku. Spominje čak ludilo i očajanje što je Bog učinio da se rodi kao žena. Međutim, autorica na samom kraju knjige ženama preporučuje da njeguju vrline koje im je patrijarhat pripisao: strpljivost, poniznost, skromnost, čestitost. Smatra kako žene trebaju biti „oborena pogleda“, a njihova usta škrta na riječima. Čak i u situaciji kada je suprug razvratnik, zao i nevjernik, autorica preporuča ženi da ga podrži kako bi ga otrgla od izopačenosti, no ako ipak u tomu ne uspije njezina će duša primiti blagoslov za tu ustrajnost. Kontradikcija između primjera koji nadilaze ženama pripisanu skromnost i autoričinih društveno pripisanih zaključaka, sasvim je razvidna. No to ne treba zamjeriti autorici, kao druge utopije i ova ženska je ishod određenih vizija i njihovih svjetonazorskih mogućnosti (usp. Kodrnja 2006: 84-5).

7.2. Vrijeme kroz rod/spol

Rodna komponenta vremena vrlo je jasno prikazana mitemom o Kronu, bogu vremena, i kasnije mitemom o Zeusu. Budući da je Zeus postao prvi bog i kreator zakona, zadatak svrgnutog Krona bio je bilježiti kreirano vrijeme, a on je to činio selektivno, očinski te hijerarhijski. Tako nastaje pretpostavka bilježenja i upisivanja patrijarhalne povijesti. Linearno povijesno vrijeme pretpostavljalo je jakog subjekta koji bi ga konstruirao sukladno svojoj moći, a žene su bile isključene jer su tijekom povijesti definirane kao ne-subjekti. Konstrukcija vremena pretpostavlja i upisivanje moći konstruktora putem simbola koji će ga učiniti prepoznatljivim. Vrijednost, odnosno moć, pripisuje se samo ratnicima, vojnicima, pustolovima, umjetnicima, znanstvenicima, pa se onda takav vid moći i simbolički označava. Ženama se, u osnovi, nije pripisivala mogućnost upisivanja u povijest jer ona slijedi iz kreativne moći, koja je također rodno pripisana. Moć se dakle javlja na različitim razinama, ali mogu se istaknuti dvije: prva je razina kreiranja povijesti kao fakticiteta (umjetnosti, znanosti, politike), a druga je simbolička razina vrednovanja tog fakticiteta (zbiva se u spektru prve razine i korelira s njom). Povijest, kao znanost o prošlom vremenu, također je pod velikim utjecajem ovih odnosa (usp. Kodrnja 2006: 125-6).

Kada je u pitanju rod/spol, povijest kao znanost suočena je s evidentnim paradoksom pa rodna analiza dovodi u pitanje njenu vjerodostojnost i objektivnost. Činjenica je kako žene čine polovinu čovječanstva (49,7%), te su u sličnom omjeru bile prisutne i tijekom prošlosti. Također, činjenica je kako su tijekom povijesti gotovo isključene, ili pak prisutne minimalno i marginalno. Kada je riječ o rodu i povijesti, J.W.Scott povijest ne vidi isključivo kao zapis društvene organizacije spolova, već je i ona sudionik u proizvodnji znanja o spolnoj različitosti. Radikalna feministička povijest i kritika zahtijevaju radikalnu epistemologiju, što znači potpuno relativiziranje statusa sveukupnog znanja, te ukazuje na vezu između moći i znanja. Motiv feminističke kritike je i političke prirode jer se želi istaknuti i mijenjati nejednakosti te ukinuti isključivanje zbog rasnih, etničkih, rodnih ili klasnih obilježja. A što je točno ženska povijest? Za Scotta, ona je okrenuta životima prosječnih žena, u različitim društvenim slojevima, državama, religijama i različitim povijesnim razdobljima. Međutim, iz zaborava treba izvući biografije zaboravljenih žena, kronike ženskih i feminističkih pokreta, a pritom je važno i pitanje metode. Osnovni metodološki obrat događa se u promjeni motrišta. Potrebno je prihvatiti ideju o individualnosti i različitosti svih ljudskih bića – nasuprot općenitosti i univerzalnosti koju donosi klasična povijest. Naime, klasična povijest bila je usmjerena na pravo, literaturu i institucije, dok s druge strane ženska povijest nudi: studije slučajeva, analizu

pisama te intervjuje. Metodološka osnova upućuje na stavljanje žene u središte različitih zbivanja čime ona postaje vidljiva, odnosno postaje bitan subjekt u stvaranju povijesti. Pritom, valja istražiti motive i ponašanja običnih i znamenitih žena, analizirati ideologiju doma, reproduktivnu ideologiju, ali i žensku kulturu te žensku ideologiju (koju su sustavno stvarale kako bi zaštitile svoje interese). Možemo dakle zaključiti kako je „njezina priča“ (Her-story) tekla paralelno s „njegovom pričom“, odnosno konvencionalnom (tradicionalnom) poviješću. Uostalom, povijest istražuje različite skupine ljudi (seljake, radnike, robove), pa je moguće dodati i žene (usp. isto: 127-8).

U dilemi treba li nadodati žene postojećoj povijesti ili povijest ponovo pisati, Scott se opredjeljuje za drugo radikalno rješenje. Naime, upravo taj smjer feminističke kritike pokazuje kako se ženske priče uvelike razlikuju od ustaljenih interpretacija. „Tako je prikupljena zadivljujuća količina dokaza koja je trebala pokazati da doba preporoda nije i doba preporoda za žene, da tehnologija nije dovela do oslobođenja žena ni na radnom mjestu, ni kod kuće, da je doba demokratskih revolucija isključilo žene iz sudjelovanja u političkoj sferi, da je afektivna najuža obitelj sputavala ženin osobni i osjećajni razvoj, te da je razvoj medicinske znanosti lišio žene neovisnosti i osjećanja postojanja ženske zajednice“ (Scott, 2003: 36-37). A što se kroz povijest zbivalo u Hrvatskoj? Prije svega treba naglasiti antropološki rad Vere Erlich, koja je istraživanjem strukture obitelji i odnosa unutar obitelji pokazala sliku „porodice u transformaciji“. Knjiga ove autorice napisana je prije više od pola stoljeća, a pripada području koje se danas naziva kulturna povijest ili povijest svakodnevice. Njezino rodno iščitavanje odnosa u obitelji (između muža i žene, roditelja i djece, braće i sestara), kao i prezentacija rodnih obrazaca u vezi seksualnosti, braka i obitelji (predbračni seksualni odnosi, pobačaji, nasilje nad ženom) prava su riznica znanja o rodnim/spolnim ulogama. Istovremeno, desetljećima, unutar Konferencije za društvenu aktivnost žena izlazi časopis „Žena“ u kojemu su objavljivali brojni autori/ce različitih profesija i senzibilnosti. Sekcija sociološkog društva Hrvatske „Žena i društvo“, osnovana 1989. godine, okuplja ne samo sociologinje, već i povjesničarke, književnice, politologinje i druge. Na tematskim tribinama otvaraju se dotad potisnute teme, a o feminizmu se počinje misliti i govoriti predstavljajući njegove u svijetu priznate autorice. Neke od pripadnica te sekcije kasnije su ostvarile zapaženu akademsku ili političku karijeru pa su kao osobe ušle u linearno vrijeme (usp. isto: 129-30).

8. Zaključak

Suvremene društvene znanosti sve više su počele pridavati značajnu pažnju proučavanju razlika između spolnog i rodnog identiteta. Iako su ljudi naučeni da svoj spol poistovjećuju s rodom, bitno je naglasiti kako se ne radi o jednakim ljudskim karakteristikama. Spol se odnosi na biološki uvjetovane razlike između muškaraca i žena, dok se spolni identitet prisilno pokušava podijeliti u dvije jasno određene kategorije. Naše društvo prihvaća samo dvije opcije, muški i ženski spolni identitet, stoga prirodna spolna raznolikost ostaje nevidljiva. Bez obzira na to, tijela u kojima smo rođeni i u kojima živimo, su naša tijela te ne pripadaju drugima, prema tome možemo zaključiti kako je osoba ta koja ima spol. Ako je netko ženska osoba, samim time njezino tijelo je žensko bez obzira na spol ili rodnu ulogu koja joj je pripisana. Pojam rod označava sve one razlikovne osobine koje su uvjetovane društvenom okolinom ili odgojem. Drugim riječima, kada se rodimo dobivamo svoj spolni identitet kao – muško ili žensko, no tijekom odrastanja okolina nas, na temelju spola, kategorizira kao muškarca ili ženu. Prema toj kategorizaciji učimo se ponašati u skladu s vlastitim spolom te polako, ali nesvjesno, postajemo još jedan proizvod društva. Osobe čiji se spol „ne poklopi“ s naučenim ponašanjem, smatraju se transseksualcima/transseksualkama. Takve osobe teže anatomske suprotnoj rodnoj ulozi te imaju atipičan razvoj rodnog identiteta. Danas je uvriježeno mišljenje kako se baš svaka osoba s poremećajem rodnog identiteta želi podvrgnuti promjeni spola, no to nije uvijek pravilo. Proučavanje ovakvih i brojnih drugih rodnih pitanja započela je rodna teorija, koja je razvila potpuno novu paradigmu poimanja čovjeka. Radi se o plodu brojnih feminističkih i LGBT istraživanja, koje je su započeli John Money, Simone de Beauvoir i Judith Butler te Michael Foucault... Rodna teorija zalaže se za društvenu jednakost te uklanjanje klasne razlike između muškaraca i žena, koje proizlaze iz patrijarhalno uređenog društva. Neravnopravnost spolova/rodova jedan je od gorućih problema svih modernih država. Zbog nemogućnosti javnog djelovanja, žene su tijekom prošlosti bile potiskivane u privatnost i samozatajnost. Rodna uloga pripisivala im je samo privatnu sferu, u kojoj su morale skrbiti o djeci i kućanstvu. Danas je situacija ipak nešto bolja, iako žene i dalje nailaze na prepreke s kojima se muškarci ne susreću. Od muškarca nitko neće tražiti da bira između karijere i obitelji jer se podrazumijeva da je žena ta koja će preuzeti brigu za obitelj. Radi se o samo još jednom rodnom stereotipu, nametnutom od strane društva, koji je utemeljen na pripisanim rodnim ulogama.

Zaključak koji donosim jest da je svakoj osobi dopušteno živjeti onako kako ona smatra da je najbolje. Iako tako nismo naučeni, čovjeka ne čini samo spol. On je puno više od ispraznog tijela, namijenjenog za prokreaciju. Kao društvena zajednica trebamo ići prema naprijed,

proširivati svoje vidike te izlaziti iz obrazaca. U prošlosti bismo trebali ostaviti sve kategorizacije temeljene isključivo na fizičkim karakteristikama. Društvena jednakost pojavit će se tek kada počnemo ljude dijeliti na one dobre i loše.

U Koprivnici, _____

Hana Volenik

9. Popis literature

Knjige:

[1] Kodrnja, Jasenka. 2006. *Rodno/spolno obilježavanje prostora i vremena u Hrvatskoj*. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu. Zagreb.

[2] Štimac Radin, Helena. 2011. *Strategija za ravnopravnost između žena i muškaraca 2010.-2015. / Plan provedbe aktivnosti*. Vlada RH, Ured za ravnopravnost spolova. Zagreb.

[3] Wolf, Naomi. 2008. *Mit o ljepoti*. Naklada Jesenski i Turk. Zagreb.

Časopisi:

[4] Cameron, Deborah. 2009. *Spol/rod, jezik i novi biologizam*. Jat : časopis studenata kroatistike, Vol.1 No.3 Lipanj 2017.

[5] Declercq, Christelle; Moreau, Daniele. 2012. *Radaju li se djeca kao dječaci i djevojčice – ili takvima postaju?*. Djeca u Europi : zajednička publikacija mreže europskih časopisa, Vol.4 No.8 Listopad 2012.

[6] Galeković, Sabina. 2011. *Promjene u obrazovnoj strukturi ženskog stanovništva u Republici Hrvatskoj od 1961. do 2006*. Kroatologija : časopis za hrvatsku kulturu, Vol.2 No.1 Studeni 2011.

[7] Galić, Branka. 2002. *Moć i rod*. Revija za sociologiju, Vol.33 No.3-4 Prosinac 2002.

[8] Gelo, Jakov; Smolić, Šime; Strmota, Marin. 2010. *Sociodemografske odrednice zaposlenosti žena u Hrvatskoj*. Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja, Vol.20 No.1 (111) Ožujak 2011.

[9] Matić, Domagoj; Koprek, Ivan. 2014. *Bioetička i ideološka pozadina »rodne teorije«*. Obnovljeni život : časopis za filozofiju i religijske znanosti, Vol.69. No.3. Listopad 2014.

[10] Poštić, Jelena. 2001. *Standardi skrbi za poremećaje rodnog identiteta, šesta verzija*. Ženska soba – Centar za prevenciju, istraživanje i suzbijanje seksualnog nasilja i žensku seksualnost, Veljača 2001.

[11] Tomašević, Luka. 2009. *Filozofsko-teološki pogled na ljudsku spolnost i spolni odgoj*.

Služba Božja : liturgijsko-pastoralna revija, Vol.49 No.1 Ožujak 2009.

Internetski izvori:

[12] Avelini Holjevac, Ivanka. *Položaj žena u znanosti?* _ <https://zmusk.wordpress.com/uz-salicu-kave-i-znanost-je-zanimljivija/polozaj-zena-u-znanosti/> (pristupljeno 10. srpnja 2018. 13:20)

[13] Upute autorima. <http://www.transbalkan.org/trans101/#easy-footnote-1> (pristupljeno 20. kolovoza 2018.16:50)

Popis slika

1. *Slika 2.1.1 Formiranje identiteta tijekom ranog djetinjstva* – <http://rightto-life.org.nz/2016/10/20/abortion-tourism-norway-allows-foreign-women-to-abort-healthy-twin-pregnancy/> (pristupljeno 4.9. 2018. 20:40)
2. *Slika 3.1 Rodni identitet čovjeka nije uvjetovan njegovim spolom* – <https://www.cavconnect.com/opinion/2017/03/03/gender-identity-its-not-a-joke/> (pristupljeno 4.9. 2018. 20:49)
3. *Slika 3.1.1.1 Žena – kolateralna žrtva ljepote* – <http://theconversation.com/why-is-the-advertising-industry-still-promoting-violence-against-women-64086> (pristupljeno 4.9. 2018. 20:50)
4. *Slika 3.3.1 Težnja prema suprotnoj rodnoj ulozi* – <https://www.slobodnadalmacija.hr/stil/zdravlje/clanak/id/468239/ako-se-o-tome-ne-govori-ne-znaci-da-ne-postoji-evo-sto-znaci-biti-zena-u-tijelu-muskarac-i-muskarac-u-tijelu-zene> (pristupljeno 4.9. 2018. 20:55)
5. *Slika 4.2.1 Muškarci su često više plaćeni od žena za obavljanje jednakog posla* – <https://www.dreamstime.com/gender-gap-business-difference-discrimination-men-versus-women-inequality-concept-gender-gap-business-difference-image111427915> (pristupljeno 4.9. 2018. 21:00)
6. *Slika 5.1.1 Obrazovanje žena* – <http://www.7newsarticles.com/news/291/Women-education.html> (pristupljeno 4.9. 2018. 21:10)
7. *Slika 5.2.1 Žene prisiljene birati, karijera ili obitelj?* – <http://www.dailymail.co.uk/fe-mail/article-2005556/Successful-childless-The-career-women-Generation-X--family.html> (pristupljeno 4.9. 2018. 21:15)
8. *Slika 6.1.1 Marie Curie- Sklodowska, zaslužna za priznavanje žena kao znanstvenica* – <https://www.voxfeminae.net/strasne-zene/item/10872-maria-sklodowska-zena-koja-je-pomicala-granice> (pristupljeno 4.9. 2018. 21:15)
9. *Slika 6.2.1 Sudjelovanje žena u književnosti* – <http://www.nedeljnik.rs/kultura/portal-news/stereotipi-o-zenama-u-knjizevnosti-kako-kriticari-tumace-zenske-autore/> (pristupljeno 4.9. 2018. 21:25)
10. *Slika 6.3.1 Prvi igrani film „La Fée aux choux“ (1896.), režirala je Alice Guy-Blaché* – <https://womennart.wordpress.com/2017/11/29/la-fee-aux-choux-by-alice-guy/> (pristupljeno 4.9. 2018. 21:31)